

РОЗДІЛ X. ПРАЦЕРЕУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ І ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ

X.1 Величина працересурсного потенціалу, його формування за сучасних умов

Тернопільська область, як і інші аграрні регіони України, традиційно вважається праценадлишковим регіоном, в ній важливим чинником соціально-економічного розвитку є працересурсний потенціал. Він впродовж другої половини ХХ ст. формувався в умовах переважно сільськогосподарської освоєності території із розвитком переважно галузей промисловості, що переробляють сільськогосподарську сировину та обслуговують сільськогосподарське виробництво. Достатньо високі показники природного відтворення населення та додатне сальдо міграції забезпечували тривалий час такий стан, при якому значна частина працездатного населення була зайнята в інших регіонах України та за її межами. Але зміна демографічних показників (з 1993 року приріст населення змінився на скорочення), а особливо трансформаційні процеси у всіх галузях господарства у час переходу від планової до ринкової економіки наклали відбиток на чисельність і структуру працересурсного потенціалу, особливості його використання.

Працересурсний потенціал, як відзначає С.Злупко, включає сукупність відношень соціально-економічного характеру, які створюють базу для утворення нової продуктивної цілеспрямованої сили, яка виникає у результаті прикладання певних умов з боку суспільства (С.Злупко, 1985). Одна і та сама кількість людей, здатних до праці, в різних умовах можуть виробляти різну кількість продукції, з різною якістю і неоднаково впливати на соціально-економічний розвиток регіону, тому, що можливості людей можуть виявлятися по-різному в умовах неоднакових виробничих відносин. Величина і структура працересурсного потенціалу, особливості його розміщення значною мірою впливають на галузеву і територіальну структуру господарства, процес природокористування. У густозаселених регіонах, забезпечених працересурсним потенціалом (до таких відноситься і Тернопільська область) він обумовлює провідний розвиток трудомістких галузей в структурі господарства, значною мірою визначає структуру потоку продукції внутрішнього попиту і тієї, що вивозиться за межі регіону.

Працересурсний потенціал визначається як кількістю і якістю працеактивного населення, так і особливостями соціально-економічного розвитку території, рівнем впровадження у виробництво інноваційних технологій, матеріальним і духовним рівнем життя людей, економічними основами їх діяльності. За сучасних умов, коли відбувається перехід суспільства до ринкових умов господарювання, у аграрних регіонах, які переважно всі відносяться до депресивних (М.Барановський, 2010 р.), відбуваються значні зміни у формуванні, структурі і зайнятості працересурсного потенціалу. Дослідження цього потенціалу, проведені в останні роки у Тернопільській області (В.Брич, Г.Баб'як, О.Заставецька, І.Ілляш, Є.Качан, Д.Ткач та ін.), свідчать про значні зміни у його формуванні, використанні та ринку праці. Ці зміни постійно набувають нових рис, особливо питання регулювання попиту і пропозиції праці на регіональному ринку праці.

Основою формування працересурсного потенціалу є працеактивне населення, тобто працездатне населення, яке забезпечує пропозицію робочої сили на ринку товарів та послуг. За сучасних умов у регіоні відбувається постійне скорочення чисельності працеактивного населення (у віці 15-70 років). Це відбувається як за рахунок природного скорочення населення, так і внаслідок від'ємного міграційного сальдо. Ознаки депопуляції населення почали проявлятися ще в середині 70-их років ХХ ст., але особливо виявилися у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. (рис.Х.1). Так, якщо до 1993 р. в області населення ще збільшувалося (1180,3 тис. осіб в 1993 р.), то вже до кінця століття воно зменшилося до 1152, тис. осіб, а станом на 1.01.2015 р. воно становило 1069,9 тис.

осіб. Це – наслідок зменшення показників народжуваності і збільшення показників смертності населення.

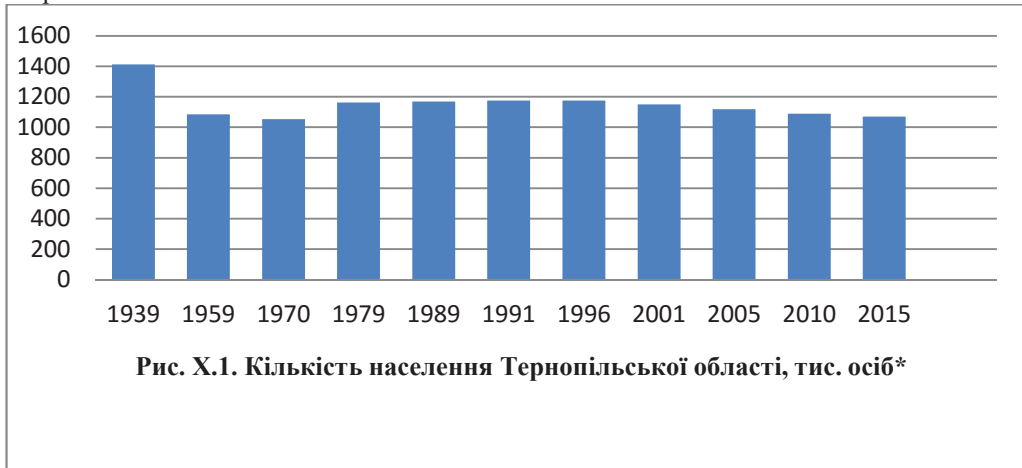

Рис. X.1. Кількість населення Тернопільської області, тис. осіб*

*За даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Якщо брати до уваги головні, тривалі тенденції народжуваності, а не короткострокові підвищення її показників, зумовлені різними структурними чинниками, то необхідно визнати, що народжуваність в Тернопільській області знижувалась давно і неухильно, а малодітність охоплює дедалі ширші прошарки населення. Про це свідчить динаміка сумарного коефіцієнта народжуваності: в 1990 р. він становив 2,2 дитини, народжених жінкою за все життя, з 1995 р. – 1,8, а в 2001 р. досягнув мінімуму – 1,2 дитини, а починаючи з 2002 р. стабілізувався на позначці 1,3, збільшившись однак в 2015 р. до 1,4.

Причини падіння рівня народжуваності не можна зводити лише до економічних негараздів, хоча вони, безумовно, відіграють свою роль. Узагальнення існуючих чинників зниження народжуваності дає підстави виокремити такі групи: економічні, соціальні, психологічні, фізіологічні. Задоволення потреби в дітях, у материнстві і батьківстві конкурує з низкою інших потреб, тим простіших, чим нижчий рівень життя, а отже, має відмінності на рівні сільського і міського розселення.

Аналізуючи показники народжуваності в Тернопільській області за період з 1990 р. до 2015 р. відзначаємо, що прослідковується тенденція зниження загального коефіцієнта народжуваності (табл. X.1). Починаючи з 1990 р. темпи зменшення коефіцієнта народжуваності значно пришвидшились. Різке скорочення народжуваності спостерігалось в період з 1995 р. до 2000 р., воно становило 2,8%. Найменший показник зафіксовано в 2001 р. – 8,8%. А вже з 2002 р. почалось повільне збільшення коефіцієнта народжуваності, що на початок 2015 р. вже становив 10,9%. Але ці показники ще не впливають на формування сучасного працересурсного потенціалу, вони виявляться аж через 15-20 років.

У 2015 р. найвищі показники загального коефіцієнта народжуваності зафіксовано в поселеннях Кременецького (13,8%), Бучацького (13,4%), Шумського (12,7%) районів та в м. Тернопіль (12,1%). Тоді як найнижчий – в поселеннях Монастирського (8,8%), Чортківського (9,2%) Гусятинського та Борщівського (9,3%) районів (табл. X.1), що у майбутньому позитивно позначиться на показниках працеактивного населення у них.

Як видно із аналізу динаміки смертності за період з 1990 р. до 2015 р., найнижчий показник спостерігався у 1990 р. і становив 15032 осіб. Надалі графік динаміки смертності мав загальну тенденцію до збільшення, однак з певними коливаннями. Так, в 1995 р. рівень смертності зріс на 7%, в порівнянні з попереднім показником, проте в 2000

Працересурсний потенціал і особливості його використання

р. знову зменшився до позначки 15721 ос. Ще одне зниження загального тренду спостерігалось в 2004 р., з 2007 р. смертність знову знижується і в 2010 р. становить 14,4‰. У період з 2010 р. до 2015 р. показник смертності зменшився спочатку на 0,7‰ у 2012 р., однак до початку 2015 р. він знову зростає до 14,2‰. В основному ці коливання відбулись за рахунок змін в смертності в сільській місцевості, де за даний період в загальному рівень смертності зріс на 4%, що було спричинено структурними коливаннями в віковому складі населення. В смертності населення міських поселень спостерігалась тенденція стабільного зростання числа померлих: збільшення рівня смертності в містах перевищує 27%, в порівнянні з 1990 р.

Таблиця Х.1

Загальні коефіцієнти народжуваності, смертності та природного приросту населення у Тернопільській області, осіб на 1000 наявного населення*

	1990	1995	2000	2005	2010	2015
Кількість народжених						
усього	14,2	12,0	9,2	9,9	10,9	10,9
у міських поселеннях	16,5	12,1	8,8	10,6	11,2	11,3
у сільській місцевості	12,6	11,9	9,4	9,4	10,7	10,7
Кількість померлих						
усього	12,8	13,7	13,6	15,1	14,4	14,2
у міських поселеннях	7,9	8,8	9,1	10,4	9,9	10,4
у сільській місцевості	16,3	17,5	17,1	18,6	17,8	17,2
Природний приріст населення						
усього	1,4	-1,7	-4,4	-5,2	-3,5	-3,3
у міських поселеннях	8,6	3,3	-0,3	0,2	1,3	0,9
у сільській місцевості	-3,7	-5,6	-7,7	-9,2	-7,1	-6,5

*За даними Головного управління статистики у Тернопільській області

На території Тернопільської області можна виділити три групи районів за рівнем смертності, зокрема: з високим загальним коефіцієнтом смертності – Зборівський, Підгаєцький, Монастирський, Підволочиський, Чортківський; з середнім загальним коефіцієнтом смертності – Бережанський, Борщівський, Гусятинський, Козівський, Кременецький, Ланівецький, Тербовлянський, Шумський. з порівняно меншим коефіцієнтом смертності – Тернопільський, Збаразький, Заліщицький, Буцацький.

Показники природного приросту населення стабільно знижуються, починаючи з 70-их років ХХ ст., про що свідчать такі дані: в 1970 р. природний приріст населення становив 70,8 тис. осіб, в 1990 р. – 1,8 тис. осіб, а в 1992 р. – 0,75 тис. осіб. На сьогодні Тернопільська область належить до числа регіонів України з від'ємним показником природного приросту (у 2015 р. – 3,3‰ проти – 4,4‰ в середньому в Україні).

Скорочення чисельності населення відбувається по-різному в міських і сільських поселеннях: за період з 1991 до 2015 рр. в сільській місцевості на 9,3%, а в міських поселеннях – на 5,4%. При цьому, найвищі темпи скорочення в містах спостерігались до 2002 р. (5,1%), а в селах – з 2003 р. дотепер (4,2%).

Найвищі коефіцієнти природного скорочення населення характерні для Монастирського (-10,5‰), Чортківського і Підгаєцького районів (-8,7‰). Коефіцієнт природного скорочення населення в решті районів змінювався в межах від -1,4 ‰ (Кременецький район) до -7,5‰ (Зборівський район). Лише в одному районі Тернопільської області – Буцацькому, спостерігався додатний природний приріст +0,2‰ (табл. Х.2).

Ще однією складовою визначення працересурсного потенціалу є очікувана тривалість життя у працездатному віці. Чисельність людино-років, які може прожити

когорта людей на певному етапі свого життя (зокрема у працездатному віці) залежить не лише від чисельності населення, а й від імовірності дожити до кінця працездатного віку. Тому важливим для обчислення відтворення людського потенціалу поселень стає визначення рівня смертності у працездатному віці.

Таблиця X.2

Показники відтворення населення у районах Тернопільської області, осіб на 1000 жителів у 2014 році*

Район	Кількість народжених			Кількість померлих			Природний приріст (скорочення населення)		
	усього	у міських поселеннях	у сільських поселеннях	усього	у міських поселеннях	у сільських поселеннях	усього	у міських поселеннях	у сільських поселеннях
По області	10,9	11,3	10,7	14,2	10,4	17,2	-3,3	0,9	-6,5
Бережанський	9,4	9,8	9,1	15,7	10,7	19,7	-6,3	-0,9	-10,6
Борщівський	9,3	8,5	9,6	16,5	13,1	17,8	-7,2	-4,6	-8,2
Бучацький	13,4	10,9	14,1	13,2	9,8	14,2	0,2	1,1	-0,1
Гусятинський	9,3	10,1	8,9	16,1	13,6	17,6	-6,8	-3,5	-8,7
Заліщицький	9,5	9,7	9,4	15,0	10,6	16,6	-5,5	-0,9	-7,2
Збаразький	10,3	9,1	10,9	14,2	9,6	16,2	-3,9	-0,5	-5,3
Зборівський	10,5	12,4	10,0	18,0	10,5	20,2	-7,5	1,9	-10,2
Козівський	9,8	11,3	9,2	16,2	13,1	17,4	-6,4	-1,8	-8,2
Кременецький	13,8	13,4	14,2	15,2	14,3	15,9	-1,4	-0,9	-1,7
Лановецький	11,3	11,6	11,2	16,2	11,2	18,3	-4,9	0,4	-7,1
Монастирський	8,8	10,4	8,0	19,3	14,3	21,7	-10,5	-3,9	-13,7
Підволочиський	10,5	10,1	10,6	16,9	14,0	18,0	-6,4	-3,9	-7,4
Підгасцький	9,8	9,9	9,7	18,3	16,0	18,7	-8,5	-6,1	-9,0
Теребовлянський	9,9	9,4	10,1	15,7	10,6	17,7	-5,8	-1,2	-7,6
Тернопільський	11,5	12,2	11,3	13,6	10,9	14,2	-2,1	1,3	-2,9
Чортківський	9,2	9,0	9,3	17,9	5,5	19,0	-8,7	3,5	-9,7
Шумський	12,7	12,1	12,8	15,0	12,8	15,4	-2,3	-0,7	-2,6
м.Тернопіль	12,7	12,1	-	8,8	8,8	-	3,3	3,3	-

*За даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Враховуючи те, що середня тривалість життя в Тернопільській області для чоловіків становить 56 років, а для жінок 64 роки, ми можемо зробити висновок про диспропорції у статевому-віковому складі населення поселень області, зокрема існує значне переважання частки жіночого населення у віковому інтервалі 50 і більше років, коли смертність чоловічого населення значно переважає показники жіночого.

Особливості демографічних процесів, що відбуваються в Україні, призвели до того, що найбільш інтенсивно скорочується найбільш продуктивна група населення у віці від 20 до 30 років. Це вже сталий процес, що триває другу половину XX і на початку XXI століття.

З метою подолання негативних демографічних тенденцій які склалися в області, необхідно виробити стратегічні завдання які поліпшать демографічну ситуацію і цими завданнями є: створення передумов для оптимізації народжуваності за рахунок

Працересурсний потенціал і особливості його використання

поліпшення умов праці та побуту жінок; підвищення якості медичного забезпечення; стимулювання народжуваності шляхом державної підтримки сімей із дітьми надання їм соціальної допомоги; створення матеріально-технічних і соціально-економічних передумов для продуктивної зайнятості населення; посилення відтворювальної, стимулюючої та регулюючої функцій заробітної плати, на підвищення трудових доходів тощо.

Важливим чинником зменшення чисельності працездатного населення є міграції людей за межі області. Переважно їх зумовлюють соціально-економічні причини, а найбільше – величезний відрив реальної ціни на робочу силу від природного рівня. Значно менша зарплата у регіоні (2527 грн., 2014 р.), ніж в Україні (3480 грн.), вищі заробітки у інших регіонах України, а найбільше – за кордоном. Переважно мігранти працюють там на низькооплачуваних роботах (сільськогосподарські роботи, будівництво, сфера послуг). Перші значні міграційні потоки сучасного періоду почали формуватися з 1995-1996 рр. В основному люди виїжджали до країн Західної та Південної Європи (Італія, Греція, Португалія, Іспанія, Франція), значною була також частка мігрантів до країн центральної Європи (Німеччина, Чехія, Польща), а також в Ізраїль, Мальту. У 1995 р. в області вперше було зафіксоване від'ємне сальдо міграції, від'ємним воно залишається і до сьогодні.

Аналіз статистичних даних свідчить про те, що сумарна кількість трудових мігрантів у 2001 р. становила 42,4 тис. осіб. За даними сільських рад, у 1084 селах області чисельність громадян, які працюють за межами України, становила 20095 осіб, або 6,3% від кількості сільського населення у працездатному віці, в тому числі 11925 чоловіків та 8170 жінок. Найбільші обсяги міграцій населення на той час були із м. Тернопіль, Тернопільського, Заліщицького, Бучацького, Борщівського та Чортківського районів.

Таблиця X.3

Сальдо міграції у районах і м. Тернополі в 2002–2015 роках, осіб в розрахунку на 1000 жителів*

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2015
По області	-1,0	-1,1	-1,7	-1,5	-1,7	-1,6	-1,3	-1,2	-0,9	-0,8	-0,4	0,7
Бережанський	2,0	5,3	3,7	1,4	-0,4	1,0	-1,7	-1,6	-1,5	-1,1	-2,0	0,4
Борщівський	-1,4	-0,7	0,2	-2,0	-0,3	-0,4	-3,8	-2,1	-1,3	-0,9	0,4	-0,4
Бучацький	-0,4	0,1	0,6	-0,6	-0,1	-2,5	-2,3	-1,2	-0,7	0,5	0,1	-0,8
Гусятинський	-0,1	2,3	1,4	-0,2	-1,4	-2,4	-3,0	-1,9	-0,7	-0,5	-0,4	-1,4
Заліщицький	-5,0	-4,5	-2,5	-3,8	-3,5	-2,3	-3,1	-2,3	-2,2	-3,1	-1,0	0,1
Збаразький	4,7	4,9	7,9	2,6	1,8	2,8	3,5	1,5	2,1	1,9	0,8	-0,2
Зборівський	2,5	3,4	7,1	2,2	0,4	-1,7	-4,2	-3,8	-2,4	-1,7	-1,9	-1,4
Козівський	2,9	4,2	3,9	3,2	0,7	0,1	-0,9	-0,1	-0,4	0,2	-0,3	-0,2
Кременецький	-4,1	-2,4	-0,8	-1,3	-3,2	-3,0	-3,3	-1,8	-1,4	0,1	0,8	-0,1
Лановецький	-0,8	2,1	2,2	1,0	1,3	-2,1	-0,7	-3,8	0,1	-1,2	-0,9	0,2
Монастириський	-5,5	-2,4	-2,6	-5,0	-5,2	-6,4	-5,5	-4,5	-3,8	-4,9	-5,5	-1,4
Підволочиський	-0,2	-0,5	4,3	2,7	2,4	2,1	1,2	2,9	3,1	2,4	2,9	0,6
Підгасцький	-7,5	-6,6	-6,2	-6,9	-7,1	-6,8	-7,7	-2,5	-7,5	-5,3	-4,2	-0,8
Теребовлянський	2,7	4,4	2,7	2,0	2,2	3,7	3,6	1,0	1,0	2,1	2,2	1,1
Тернопільський	10,6	14,3	16,8	11,6	11,4	12,9	10,2	6,3	7,3	8,5	8,3	6,0
Чортківський	2,2	0,3	-1,4	-0,3	-3,6	-2,9	3,1	-0,1	0,1	0,7	1,2	-0,6
Шумський	1,9	0	-0,7	-0,7	-2,9	-2,3	-2,0	-1,3	-1,0	-0,6	-0,6	-0,3
м. Тернопіль	-7,0	-12,7	-18,7	-10,4	-8,0	-7,4	-5,3	-3,2	-4,2	-5,3	-4,5	-5,3

*За даними Головного управління статистики у Тернопільській області

У 2015 р. з території області вибуло 13084 осіб, найбільше з м. Тернополя, Кременецького, Борщівського, Бучацького, Бережанського, Теребовлянського районів.

Переважно це – молодь та люди середнього віку, більшість із них – особи з вищою освітою, які не знайшли роботи за спеціальністю.

Основні потоки мігрантів формуються, як і раніше, із сільської місцевості, але в останні роки постійно збільшується механічний рух населення із міст унаслідок відсутності належних реформ у всіх галузях господарства регіону.

Важливою рисою формування працересурсного потенціалу за сучасних умов є *«старіння людей» внаслідок погіршення статеві-вікової структури населення*. Воно полягає у перевищенні частки людей старшого віку над часткою дітей, і це почало виявлятися в області ще у 1995 р. (частка дітей – 23,2%, осіб старшого віку – 24,3%). Вже у 2001 р. це співвідношення становило 22,5% і 24,1%, а у 2010 р. – 17,5 і 23,6%, у 2014 р. – 15,7% і 20,2%. Процес старіння населення сильніше впливає на структуру сільського населення, у ній частка людей пенсійного віку становить 23,2%, а дітей – 15,8%. Деяко вищими темпами процес старіння людей відбувається у Підгаєцькому, Монастириському, Бережанському, Зборівському районах, що мають найнижчі показники урбанізації. Деяко нижчі ці показники у Тернопільському, Чортківському районах, але вони поступово підвищуються у напрямку зменшення кількості працездатних людей.

Збільшення частки людей пенсійного віку відбувається внаслідок більших темпів скорочення чисельності дітей, ніж осіб старшого віку. Але в абсолютних показниках кількість осіб у цих двох категоріях зменшується внаслідок як погіршення природного відтворення людей, так і зменшення тривалості життя. Так, якщо у 1995 р. кількість дітей в області становила 271 тис. осіб, то уже в 2014 р. – 168 тис. осіб. Відповідно кількість людей у віці понад 60 років – 285 тис. осіб і 220 тис. осіб.

Поступово зменшується і кількість працездатного населення, тільки за 2000-2014 рр. на 6,0 тис. осіб. Це зумовлює підвищення навантаження на населення працездатного віку. Якщо в 1995 р. воно становило 906 осіб (в т.ч. 443 осіб старшого віку і 463 дитячого), то в 2014 р. – 956 (в т.ч. 456 осіб старшого віку і 400 дітей). Це свідчить про збільшення кількості утриманців, особливо серед осіб старшого віку.

Вивчення особливостей формування працересурсного потенціалу у Тернопільській області свідчить про його поступове виснаження, що виявляється у поступовому зменшенні величини працездатного населення (тільки у 2014 р. порівняно з 2010 р. – на 13 тис. осіб). Цю величину ще важко встановити, бо значна кількість людей, що виїхали на заробітки, офіційно числяться в Україні. За умов активізації соціально-економічних процесів у регіоні, як і в Україні загалом, деяка частина мігрантів може повернутися додому і поповнити ряди працездатного населення. Наразі збільшується кількість працездатного населення, а серед них - тих, хто не шукає роботи і не хоче працювати (з 2010 р. до 2014 р. – на 5 тис. осіб). Це – переважно утриманці заробітчани, які тривалий час перебувають за кордоном, висилаючи родичам певні кошти. Ще однією негативною рисою, що впливає на формування і структуру працересурсного потенціалу є те, що значна кількість молодих людей, що мають батьків на заробітках у різних європейських країнах, їдуть до них на навчання і роботу. Це ще більше виснажує працездатне населення регіону, що може у майбутньому позначитись на розвитку господарства та його структурі.

X.2 Ринок праці

Зміна економічних відносин в Україні, перехід суспільства до ринкових засад господарювання призвели до адаптації працівників до нових трудових відносин, до трансформації ринку праці. Важливою рисою ринку праці у Тернопільській області, яка відзначається аграрно-промисловим освоєнням території, є посилення диспропорцій між попитом і пропозицією на робочу силу (збільшення резервів працездатного населення і зменшення потреб господарства у працівниках). Це є наслідком кризових процесів у економіці, відсутності реальних реформ у більшості галузей. Стагнація виробництва,

Працересурсний потенціал і особливості його використання

занепад всіх його галузей призвели до появи безробіття та зміни зайнятості населення, до змін у якості працересурсного потенціалу. Найбільші зміни відбулися у рівні і структурі зайнято ті працівників. Якщо при плановій соціалістичній економіці ставився акцент на повній зайнятості працездатного населення, то вже в умовах кризи рівень зайнятості невисокий, існує реальне і приховане безробіття. Так, у 2014 р. рівень зайнятості становив 52,9% від чисельності населення у віці 15-70 років. Через закриття і перепрофілювання підприємств, оптимізацію закладів сфери послуг постійно збільшується кількість безробітних людей.

Безробітними вважаються в нашій країні працездатні громадяни, які не мають заробітку або інших передбачених законодавством прибутків, зареєстровані у державній службі зайнятості, як такі, що шукають роботу і здатен приступити до неї. Кількість безробітних у 2005 р. – 42,3 тис. осіб, у 2014 р. – 53,1 тис. осіб. Відповідно рівень безробіття був найвищим у кінці ХХ ст., коли наступила стагнація промислового виробництва і тоді, з врахуванням «прихованого» безробіття (неповної зайнятості) цей рівень досягав 30% від чисельності працездатного населення, у 2014 р. він становив 11,3% (табл. Х.4). Цей рівень був би значно вищим, якщо було б враховане сільське населення, яке має город, але реально ніяких прибутків від своєї роботи не має (крім власного споживання), але таке населення у категорію безробітних не потрапляє.

За сучасних умов в області дещо збільшилась кількість людей, зайнятих у господарстві (у 2000 р. – 305,6 тис. осіб, у 2014 р. – 416, 0 тис. осіб), що свідчить про трансформаційні процеси в економіці, розвиток нових видів економічної діяльності, деяку модернізацію виробництва. Переважно це люди у працездатному віці. Ще певним резервом для працересурсного потенціалу є працenneактивне населення (понад 318,0 тис. осіб), які можуть бути долучені до господарської діяльності у майбутньому.

Таблиця Х.4

Населення за економічною активністю (у віці 15-70 років, тис. осіб)*

	2000	2005	2010	2014
Економічно активне населення	475,1	467,4	482,1	469,1
Зайняті	409,4	425,1	431,3	416,0
Безробітні	65,7	43,2	50,8	53,1
Економічно неактивне населення	342,1	340,3	313,0	318,0

*За даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Невисокою в області є зайнятість молодого населення (у віці 15-35 років), воно становить 30,3% від кількості штатних працівників, багато молодих людей не можуть працевлаштуватися після закінчення навчальних закладів (понад 12%). Однак в окремих галузях (інформація і телекомунікації, фінансова та страхова діяльність, торгівля та ремонт автотранспортних засобів та ін.) частка молоді є досить високою (понад 30%).

Відбулися значні зміни у структурі зайнятості населення у галузях господарства (табл. Х.5).

Так, якщо у передкризовий період більшість працівників була зайнята у виробництві, то вже у кінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. – у сфері послуг. Так, у 1990 р. у виробничій сфері працювало 165,1 тис. осіб, а у сфері послуг – 148,4 тис. осіб (у 1995 р. – відповідно 131,2 тис. осіб і 145,9 тис. осіб, а вже у 2014 р. – 182,2 тис. осіб і 231,9 тис. осіб). При загальному зменшенні працівників у обох сферах, до 2000 р. темпи зменшення були значно більшими у галузях виробництва, що й призвело до значного зменшення його частки у господарстві регіону (у 1980 р. – 52,5%, у 1995 р. – 48,6%, у 2014 р. - 43,8 %). Найбільші скорочення працівників відбулися у промисловості та транспорті (табл. Х.5.), дещо менші – у сфері послуг, а в деяких її галузях відбулося навіть збільшення

працівників (торгівля і громадське харчування, фінансова діяльність, державне управління та сільське і лісове господарство).

Таблиця X.5

**Зайнятість населення Тернопільської області за видами економічної діяльності,
тис. осіб***

	Роки									
	1940	1960	1970	1980	1992	1995	2000	2005	2010	2015
Всього	78,7	138,5	132,6	313,5	327,5	284,5	305,6	425,1	422,1	416,0
Промисловість	73,1	29,6	65,6	92,4	87,8	73,0	59,9	50,8	46,1	38,8
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, рибництво	10,7	12,3	15,6	27,0	30,3	19,3	102,5	107,2	111,2	130,0
Будівництво	3,0	13,9	22,9	26,4	23,0	17,3	11,3	15,3	17,1	30,0
Транспорт	9,9	16,0	25,0	29,3	31,9	19,6	17,4	18,9	19,1	19,0
Зв'язок	2,1	2,2	4,8	5,9	6,1	6,0	2,4	1,5	3,6	3,6
Торгівля, громадське харчування, матер. - техн. постачання і збут	13,4	16,0	28,1	34,2	32,8	23,9	21,2	62,2	84,9	77,0
Операції з нерухомим майном	1,2	3,5	5,9	11,4	16,2	12,9	6,6	9,1	15,2	3,3
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	3,2	13,5	19,3	25,4	34,8	33,6	31,7	30,3	30,1	30,2
Освіта	10,6	21,0	30,6	40,4	50,8	53,7	39,8	47,1	46,5	46,3
Державне управління	9,5	5,7	8,2	10,0	9,0	11,6	11,9	21,0	24,5	23,0
Фінансова діяльність	1,2	1,2	1,7	2,6	3,3	3,7	2,6	3,6	4,8	3,5
Наука і наукове обслуговування	0,1	1,0	0,4	1,9	1,9	1,5	5,4	5,8	6,2	6,0
інші види економічної діяльності	9,3	2,6	4,5	9,6	7,4	8,4	10,1	12,3	12,8	15,3

*Розраховано за даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Внаслідок різних темпів зміни кількості працівників у галузях господарства змінилась і їх частка у структурі.

Цьому сприяло і деяке збільшення працівників у господарстві регіону, що відбулося переважно за рахунок трансформацій у сферах сільського господарства, будівництва, освіти, торгівлі та фінансової діяльності. Не зовсім виправданим є значне (порівняно з 1990 р. у 2 рази) збільшення працівників державного управління, це свідчить про відсутність реформ в адміністративно-управлінській сфері і може бути змінено внаслідок децентралізації у сфері управління країною.

Ще однією рисою працересурсного потенціалу є *звуження професійної структури працівників господарства, яка* наступила внаслідок стагнації багатьох підприємств промисловості, будівництва та інших галузей. Мала потужність роботодавців у регіоні, а також низька ціна робочої сили зумовлюють міграцію працездатного населення у інші регіони країни, або за кордон. Переважно там ці люди працюють не за своїм фаховим рівнем, поступово втрачаючи свою кваліфікацію. Це сприяє виснаженню працересурсного потенціалу, як у фізичному плані, так і за якісною ознакою.

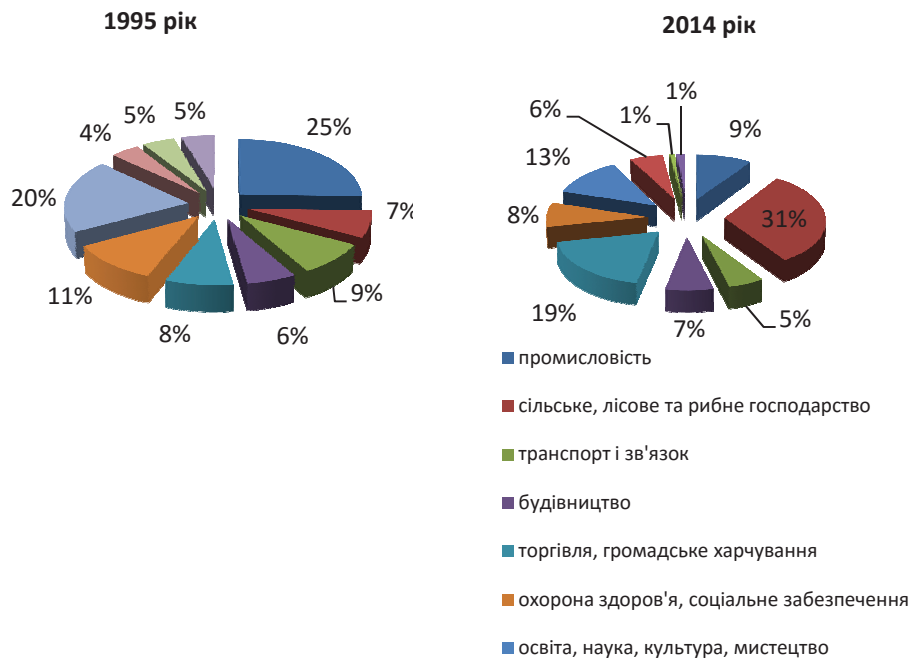

Рис. X.2. Структура зайнятості працівників у Тернопільській області за видами економічної діяльності, у %

Таблиця X.6

Попит і пропозиція робочої сили у районах Тернопільської області, осіб*

Райони	Кількість зареєстрованих безробітних			Потреба роботодавців у працівниках			Навантаження на одне вільне робоче місце		
	2005	2010	2014	2005	2010	2014	2005	2010	2014
По області	43832	15260	15742	1835	1053	1251	24	14	14
Бережанський	1536	768	850	64	17	33	24	45	28
Борщівський	3918	976	1050	33	34	20	119	29	53
Бучацький	3628	1055	728	45	14	24	78	75	32
Гусятинський	3768	1545	1378	88	47	21	43	33	64
Заліщицький	1857	365	458	26	15	16	71	24	28
Збаразький	3519	1106	1029	83	40	50	42	28	48
Зборівський	2962	764	813	75	27	25	39	28	20
Козівський	2322	742	716	20	14	15	116	53	23
Кременецький	3992	1445	1439	57	70	54	70	20	25
Лановецький	1757	493	534	23	32	22	76	15	18
Монастирський	1318	339	323	54	25	22	24	14	28
Підволочиський	1184	500	607	87	31	14	14	16	23
Підгасцький	892	338	299	57	45	33	16	8	16
Теребовлянський	2023	555	819	36	44	47	56	13	8
Тернопільський	5507	2920	3177	999	539	811	28	8	8
Чортківський	1729	510	799	57	20	24	30	26	36
Шумський	2020	839	723	31	36	20	65	23	28

*За даними Головного управління статистики у Тернопільській області

У регіоні внаслідок кризових процесів у економіці та відсутності реальних реформ у ній спостерігається мала гнучкість попиту і пропозиції на ринку праці. При загальному навантаженні 15 осіб на 1 робоче місце (в Україні 11 осіб) спостерігається невідповідність між потребами працівників різної кваліфікації і професійного рівня і їх наявністю у регіоні. Найбільше навантаження на 1 вільне робоче місце спостерігається у сільському, лісовому і рибному господарствах (28 осіб), хоча за останні 10 років цей показник зменшився у 6,6 разів (табл. X.7). Найвище навантаження у Гусятинському, Чортківському, Шумському, Монастирському, Бережанському районах.

Диспропорція на ринку праці в області була найвищою в кінці ХХ ст., тепер вона частково знівелювалася переважно за рахунок певних реформ у сфері послуг і посилення міграцій працездатного населення на заробітки за кордон. Офіційно різниця між наявністю і потребами у працівниках на заміщення вільних робочих місць становила у регіоні в 2014 р. 1,4 тис. осіб, найбільша вона у м. Тернополі, Тербовлянському районі. Найзатребуванішими в області є робітничі професії (майже 500 осіб), працівники сфери послуг і торгівлі, найменші потреби – у працівниках сільського господарства, лісового і рибного господарства. Невідповідність між наявністю робочої сили і її працевлаштуванням зумовлює й інший чинник – небажання працювати не за спеціальністю та за низьку зарплату. Виникають перебої у відтворенні професійно-кваліфікаційної структури працівників, необхідних для реструктуризації господарства.

Таблиця X.7

Попит та пропозиція робочої сили в Тернопільській області за професійними групами, осіб*

	Кількість зареєстрованих безробітних			Потреба роботодавців у працівниках для заміщення вільних робочих місць (вакантних посад)			Навантаження на одне вільне робоче місце (вакантну посаду)		
	2005	2010	2014	2005	2010	2014	2005	2010	2014
Усього	43832	15260	15742	1835	1053	1251	24	14	13
Законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери	2067	1245	1376	99	77	89	21	16	15
Професіонали	2141	1417	1860	355	228	199	6	6	9
Фахівці	3183	1476	1718	135	84	131	24	18	13
Технічні службовці	1710	777	902	39	33	40	44	24	23
Працівники сфери торгівлі та послуг	3782	1593	2133	129	109	213	29	15	10
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства	1809	189	193	10	6	7	181	32	28
Кваліфіковані робітники з інструментом	4877	2528	2134	446	162	276	11	16	8
Робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування та машин	8429	3276	2917	412	108	201	20	30	15
Найпростіші професії	15834	2759	2509	210	246	95	75	11	26

*За даними Головного управління статистики у Тернопільській області

Працересурсний потенціал і особливості його використання

Аналіз попиту і пропозиції на робочу силу за професійними групами за останні десять років свідчить про загальну тенденцію до зменшення кількості безробітних в області (у 2,8 рази у 2014 р., порівняно з 2005 р.), особливо зростає потреба в працівниках робітничих професій. За період 2005-2014 рр. кількість безробітних у цій категорії зменшилась майже у 3 рази (у сільському та рибному господарстві – у 9 разів), а потреба у них зросла у 2 рази.

Тернопільська область була і залишається праценадлишковим регіоном. Її працересурсний потенціал характеризується високою часткою працездатних людей, але невисоким рівнем зайнятості населення. Головними ознаками працересурсного потенціалу є зменшення його кількості через природне скорочення населення і міграцію працездатних людей, погіршення вікової структури населення внаслідок «старіння», зміна структури зайнятості у господарській діяльності, звуження професійної структури працівників, незбалансованість на ринку праці. Це є ознакою виснаження працересурсного потенціалу, що може негативно відбитися в майбутньому на розвитку певних галузей господарства. У сучасний період намітилися позитивні зміни у використанні працересурсного потенціалу – збільшилась зайнятість в окремих галузях виробництва, відбулось поширення нових професій тощо. Це є свідченням певних позитивних змін у сфері господарської діяльності, які поступово (хоч і дуже повільно) виявляються в останні роки. Наявність резервів робочої сили на ринку праці є основою для подальшого розширення виробництва, розвитку нових галузей. Ці резерви можуть бути використані і на міжобласному ринку праці за умов його регулювання. Існує побоювання посилення процесів міграції робочої сили, використання працересурсного потенціалу за кордоном за умов встановлення безвізового режиму з країнами ЄС. Тільки проведення реальних соціально-економічних реформ є запорукою оптимізації використання працересурсного потенціалу у регіоні, регулювання попиту і пропозиції на ринку робочої сили.

Література:

1. Барановський М.О. Наукові засади суспільно-географічного вивчення сільських депресивних територій України: [монографія] / М.О.Барановський. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2009. – 396с.
2. Брич В.Я. Трансформація ринку праці та проблеми підвищення життєвого рівня населення: методологія, практика, шляхи вирішення: [монографія] / В.Я.Брич. – Тернопіль: Економічна думка, 2003. – 375.
3. Заставецька Л.Б. Системи розселення і геопросторові проблеми вдосконалення адміністративно-територіального устрою України: [монографія] / Л.Б.Заставецька. – Тернопіль: ТНПУ ім.В.Гнатюка, 2013. – 332 с.
4. Заставецька О.В., Заставецький Б.І., Ткач Д.В. Географія населення України: [навчальний посібник] / [Заставецька О.В. та ін.]. – Тернопіль, 2014. – 264 с.
5. Заставецька О.В. Тернопільська область: географічні основи комплексного економічного і соціального розвитку: [монографія] / О.В.Заставецька. – Львів, 1997. – 211 с.
6. Социально-экономический потенциал региона: [монография] / [под ред. М.Долишнего]. – Львов, 1985. – 218 с.